

Het belang van de jaarrekening

Prof. Dr. W.F.J. Buijink

Het belang van de jaarrekening: interactie tussen gebruikers, verschaffers en controleurs, M.N. Hoogendoorn, 1996, 2e editie, Schoonhoven, Academic Press.

De eerste editie van Martin Hoogendoorns boek 'Het belang van de Jaarrekening' verscheen in 1993. In 1995 moest de drukker weer aan het werk voor een nieuwe oplage van de eerste editie en nu verscheen de tweede editie. Het duidelijke succes van het boek is voor een bespreker van de tweede editie natuurlijk wat lastig. Een echt informatieprobleem over het boek lijkt er niet meer te zijn, de markt heeft al geoordeeld en heeft dat gedaan in gunstige zin.

Aan de andere kant: de tweede druk is er, zoals Hoogendoorn zelf uitlegt, vooral gekomen door de vraag naar de eerste editie bij een groep gebruikers die hij niet direct op het oog had. Die groep gebruikers, dat zijn docenten in het Hoger Onderwijs op diverse gebieden in economische faculteiten en in het hoger beroepsonderwijs, en natuurlijk in het verlengde daarvan de studenten. Er lijkt dus ruimte voor een bespreking tegen de achtergrond van het gebruik van het boek in het hoger onderwijs, en dan met name in het wetenschappelijk hoger onderwijs.

Daarnaast is het boek in de tweede editie ook omvangrijker geworden. Het bevat nogal wat nieuw materiaal. De hoofdstukindeling is niet

gewijzigd, de lay-out en lettergrootte ook niet, maar het boek is wel dikker geworden, van 147 naar 192 pagina's. Er zijn nu 11 pagina's verwijzingen naar geraadpleegde literatuur in plaats van 8. Ik schat dat ongeveer een derde van de geraadpleegde literatuur nieuw is en bovendien zijn er ook nieuwe verwijzingen naar literatuur van voor de eerste editie. Hoogendoorn geeft zelf aan dat de tweede editie geactualiseerd is, meer illustraties bevat, en ook dieper ingaat op thema's als 'corporate governance' en de aansprakelijkheid van accountant. Dit nieuwe materiaal is een tweede reden voor deze bespreking.

Hoogendoorns boek is heel systematisch opgebouwd en informatief. In het eerste hoofdstuk worden drie partijen belanghebbenden bij de jaarrekening genoemd, gebruikers, verschaffers (ondernemingen) en controleurs (accountants). Die indeling levert de drie volgende hoofdstukken op, die grondig en systematisch de rol van gebruikers, verschaffers en controleurs van jaarrekeningen behandelen. De drie genoemde partijen hebben elk zo hun eigen belangen in verband met de jaarrekening. Om de verschillende belangen met elkaar in evenwicht te brengen is er, zo stelt Hoogendoorn, een vierde partij, de normenmaker, de overheid, regelgever of rechter, nodig. Deze vierde partij wordt al in het eerste hoofdstuk behandeld. In het laatste hoofdstuk worden dan expliciet in de vorm van een schematische voorstelling, in een model, de onderlinge interacties tussen de vier partijen in beeld gebracht.

Hoogendoorns boek is informatief omdat hij aspecten van de interactie tussen de vier partijen noemt die in andere inleidende boeken over externe verslaggeving niet aan de orde komen. Dat

W.F.J. Buijink is verbonden aan MARC, Vakgroep Berichtgeving en Financiering van de Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde van de Universiteit Maastricht

dit bij Hoogendoorn wel gebeurt, komt door het hanteren van het zojuist geschetste model van belangentegenstellingen met betrekking tot de jaarrekening. Zo bespreekt Hoogendoorn de rol van beschermingsconstructies om verschaffers, ondernemingen, heen, bij de jaarrekening. Hij wijst ook op de mogelijke invloed van leningsvoorwaarden bij kredietverlening bij jaarverslaggeving door de verschaffers. Hij gaat kort in op een mogelijke impact van winstdelingsregelingen op de jaarrekening. Verderop in het boek gaat hij in op de potentiële invloed van beloningscontracten van managers op de jaarrekening. Nog weer verder legt Hoogendoorn, veel uitgebreider dan gewoonlijk, uit hoe de accountant opereert in een spanningsveld tussen de belangen van gebruiker en verschaffer en ook nadrukkelijk de eigen belangen, commercieel en vaktechnisch. Daarbij besteedt hij uitgebreid aandacht aan de regeling van de aansprakelijkheid van accountants in Nederland. Al de zojuist genoemde aspecten van de belangentegenstellingen tussen partijen rond de jaarrekening hebben, zo geeft Hoogendoorn aan, een effect op de verschaffing en inhoud van een jaarrekening. Dit mechanisme is in andere Nederlandstalige inleidende boeken wel op de achtergrond aanwezig, maar Hoogendoorn zet het nadrukkelijk op de voorgrond in zijn behandeling van de jaarrekening. Hoogendoorns strakkere, meer modelmatige aanpak, die potentiële conflicten blootlegt, is waarschijnlijk ook de reden dat het boek een markt in het hoger onderwijs gevonden heeft.

Hoogendoorns boek is ook informatief omdat hij interessant bronnenmateriaal bij elkaar brengt. Veel meer dan in andere inleidingen op dit terrein gebruikelijk is. Voor de meeste aspecten van de jaarrekening die hij behandelt, geeft hij verdere verwijzingen. Daardoor noodt het boek als het ware tot weer verdere studie. Ook deze kant van het boek zal wel bijgedragen hebben aan het succes ervan in het hoger onderwijs. In deze tweede editie is het aantal verwijzingen zoals opgemerkt verder toegenomen.

Naast waardering voor het boek heb ik ook enige bedenkingen. De meest belangrijke is de volgende. Ik vind het jammer dat Hoogendoorn van zijn eigen model van 'determinanten' van de verschaffing van jaarrekeningen en van de inhoud daarvan, niet beter aangeeft hoe het in de weten-

schappelijke literatuur over externe verslaggeving past. In die literatuur is externe verslaggeving in eerste instantie het gevolg van de relatie tussen gebruikers en verschaffers; tussen met name aandeelhouders en kredietverleners en managers van ondernemingen. Externe verslaggeving is, gebruikmakend van een informatieve driedeling die Hoogendoorn zelf hanteert (p.38), het product van de toepassing van procedurele verslaggevingsregels, van presentatieregels en van regels met betrekking tot waardering en resultaatbepaling. In elk van deze drie categorieën van regels is ruime keuze mogelijk. Lang voordat de overheid zich met externe verslaggeving is gaan bemoeien bestonden al dit soort regels en waren er jaarrekeningen. De overheid, de normenmaker, in Hoogendoorns model de evenwicht scheppend partij is daarvoor dus niet noodzakelijk. Zo is bijvoorbeeld de normenmaker niet de bedenker van 'accrual accounting', de verzamelterm voor de gangbare methode van resultaatbepaling in externe verslaggeving. De techniek van 'accrual accounting' is product van de markt voor externe verslaggeving tussen gebruikers en verschaffers. In dit licht weegt Hoogendoorns eigen model zwaar op het boek. De normenmaker is zo nadrukkelijk aanwezig daarin, dat klaarblijkelijk gebruikers en verschaffers niet zelf tot eigen wederzijds goede oplossingen kunnen komen. Zo begint Hoogendoorn het boek met een jaarrekening schandaal, de affaire 'Ivar Kreuger'. In de economische literatuur over externe verslaggeving wordt het 'Kreuger' geval echter eerder als atypisch beschouwd. De voorspelling, de verwachting, is dat er bij toeneming van scheiding van leiding en eigendom binnen ondernemingen een markt voor jaarrekeningen, en de daarvoor benodigde verslaggevingsregels, zal ontstaan zonder dat er een centrale normenmaker is. De literatuur is daar veel minder somber over dan Hoogendoorn dus. Scheiding van leiding en eigendom heeft ook vraag naar de technieken van interne controle en externe accountantscontrole doen ontstaan, om nog een voorbeeld te geven. Of preciezer, dat is een toetsbare hypothese die in de wetenschappelijke literatuur hierover is opgeworpen. In die literatuur is ook een veelheid van hypothesen en empirisch onderzoek te vinden naar de achtergrond van de inderdaad prominente rol van de overheid bij de jaarrekening en ook naar de determinanten van de keuze van regels uit de beschikbare verzameling van verslaggevingsregels door het management

van ondernemingen. Hoogendoorn verwijst wel naar dit soort literatuur, maar in het kader van zijn eigen model.

Er lijkt dus ruimte, als het tot een derde editie komt, voor nog een hoofdstuk waarin Hoogendoorn zijn eigen model vergelijkt met hetgeen verder in de literatuur voorhanden is. Hij maakt

daar in hoofdstuk vijf trouwens al een begin mee door kort de 'agency' theoretische modellering van het ontstaan van externe verslaggeving en determinanten van de inhoud ervan te introduceren. Een dergelijk nieuw hoofdstuk zou de bruikbaarheid van het boek in het hoger onderwijs overigens nog verder doen toenemen.